

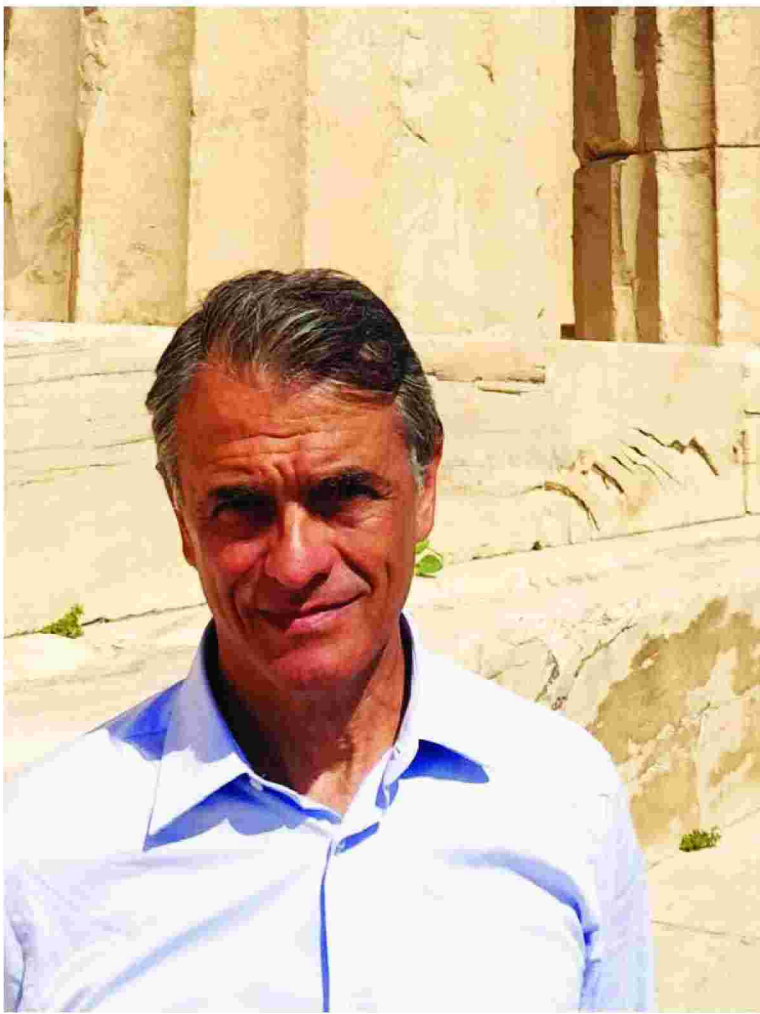
BIBΛΙΟ

Επιμέλεια:
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΜΠΙΡΜΠΙΛΗ

Θέλει τόλμη ν' αναμετρηθείς με το εμβληματικό έργο του Έλιοτ, να συγκριθείς αναπόφευκτα με την κλασική μετάφραση του Γιώργου Σεφέρη. Ο Χάρης Βλαβιανός το αποτολμά και το βιβλίο του με νέο τίτλο «Άγωνα γη» (εκδ. Πατάκης) θα κυκλοφορήσει σε λίγες μέρες. Για τον Βλαβιανό ο Τ.Σ. Έλιοτ δεν είναι ένας «άγνωστος». Ποιητής κι ο ίδιος έχει αίσθηση της ποιητικής λειτουργίας της γλώσσας, έχει επίσης μεταφράσει και παλιότερα ποιήματά του. Γιατί καταπίστηκε με το συγκεκριμένο έργο; Τι σηματοδοτεί μια πιο «κυριολεκτική» προσέγγιση του τίτλου σε σχέση με την πιο ποιητική «Έρημη χώρα» του Σεφέρη; Υπάρχουν «κενά» στη μετάφραση του νομπελίστα ποιητή και μια πιο μοντέρνα γλώσσα θα «μιλήσει» καλύτερα με την εποχή μας;

Τίσος ώθησε να μεταφράσετε την «Άγωνα γη» του Τ.Σ. Έλιοτ και γιατί δεν επιλέξατε τον τίτλο του Σεφέρη που όλοι γνωρίζουμε;

Κατ' αρχάς η σχέση μου με το έργο του Τ.Σ. Έλιοτ δεν είναι καινούργια. Πριν λίγα χρόνια είχα εκδώσει (στον Πατάκη) τη μετάφρασή μου των *Τεσσαράντα Κουαρτέτων*, που μαζί με την *Άγωνα γη* αποτελούν τα δύο κορυφαία έργα του Έλιοτ. Ειδικά η *Άγωνα γη* αποτελεί ένα από τα καταστατικά κείμενα του μοντερνισμού του 20ού αιώνα κι ένα μείζον έργο της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Έχω επίσης μεταφράσει και γράψει και για άλλα ποιήματα του Έλιοτ, όπως για το «*Ερωτικό τραγούδι του Τζ. Αλ-*

«ΑΓΟΝΗ ΓΗ» - Ο ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ ΜΕΤΑΦΡΑΖΕΙ ΤΟ ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΕΛΙΟΤ

Ζητήσαμε από τον βραβευμένο ποιητή και μεταφραστή, διευθυντή του περιοδικού ποίησης «Ποιητική», να μας μιλήσει για τη μεταφραστική περιπέτεια του εμβληματικού έργου, που θα κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις Πατάκη

Της ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΜΠΙΡΜΠΙΛΗ

* Το βιβλίο «Άγωνα γη», σε μετάφραση Χάρη Βλαβιανού, ήταν προγραμματισμένο να κυκλοφορήσει από τις εκδ. Πατάκη αρχές Απριλίου. Η έκδοση, για ευνόητους λόγους, αναβλήθηκε για αργότερα. Το αναμένουμε στα βιβλιοπωλεία το Σάββατο 23 Μαΐου.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ /
ΕΚΔΟΣΕΙΣ /
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ /
ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

φρεντ Προύφοκ», σύνθεση επίσης πολύ σημαντική, που αγαπιώ ιδιαίτερα. Η μετάφραση της *Άγωνα γη* με απασχόλησε για χρόνια, και νιώθω ικανοποίηση, αλλά και ανακούφιση, που ολοκληρώθηκε ένα τόσο απαιτητικό, δύσκολο εγχείρημα. Ο Τάκης Παπατσώνης, που μετέφρασε το ποίημα πρώτος, το τιτλοφόρησε *Ο ερημότεπος*, ακολούθησε ο Γιώργος Σεφέρης δίνοντας τον τίτλο *Η έρημη χώρα* και αργότερα ο Κλέιτος Κύρου επέλεξε το *Ρημαγμένη γη*. Άλλοι μεταφραστές συνέχισαν να χρησιμοποιούν τον τίτλο του Σεφέρη, που είχε καθιερωθεί λόγω του κύρους του ποιητή. Το «*waste land*», όμως, δεν αναφέρεται σε κάτι «έρημο» ή «ρημαγμένο» ούτε φυσικά σε «χώρα». Το *Λεξικό της Οξφόρδης* στο λήμμα *wasteland* δίνει την εξής ερμηνεία: «*An unused area of land that has become barren or overgrown*» ή «*a piece of land not cultivated or used for any purpose, and producing no herbage or wood*». Άρα μιλάμε για «άγωνα γη». Ο ίδιος ο Σεφέρης είχε στην αρχή προκρίνει τον τίτλο *Η χέρσα γης*, αλλά μετά, για άγνωστο λόγο, άλλαξε γνώμη και τιτλοφόρησε το ποίημα *Η έρημη χώρα*. Είναι άξιο απορίας, πάντως, γιατί ο Παπατσώνης, ο Σεφέρης και ο Κύρου δεν έλαβαν υπόψη την αρκτική σημείωση του ίδιου του Έλιοτ στο ποίημα, στην οποία δηλώνει ότι ο τίτλος, ο σχεδιασμός, καθώς και ένα σημαντικό μέρος του συμβολισμού του ποιήματος οφείλονται στα βιβλία της Jessie L.

Weston (*From Ritual to Romance*) και του James George Frazer (*The Golden Bough*) – βιβλία που έχουν ως βασικό θέμα διάφορες τελετές γονιμότητας. Στο τέλος του σημειώματος ο Έλιοτ γράφει: «*Οποιοι είναι εξοικειωμένοι με τα έργα αυτά θα αναγνωρίσει αμέσως ορισμένες αναφορές του ποιήματος σε τελετές βλάστησης*». Ας μην ξεχνάμε τους περίφημους στίχους με τους οποίους ανοίγει η *Άγωνα γη*: «*Ο Απρίλης είναι ο μήνας ο πιο σκληρός, γεννά / πασχαλιές μέσ' απ' τη νεκρή γη, σμίγει / αναμνήσεις με επιθυμία, αναδύει / νωθρές ρίζες με ανοιξιάτικη βροχή*». Ο Έλιοτ μιλά εδώ για «νεκρή γη». Σε όλο το πρώτο μέρος του ποιήματος, στην «*Ταφή των νεκρών*», αναφέρεται ξανά και ξανά στη γη, στο χώμα και τη βλάστηση. Στο δεύτερο μέρος, «*Μια παρτίδα σκάκι*», ο Έλιοτ μιλάει για το «*χρόνου τις μαραμμένες ρίζες*» και στο πέμπτο μέρος, που τιτλοφορείται «*Τι είπε η βροντή*», το σκηνικό είναι πάλι ένα άνυδρο τοπίο. Λίγο πριν το τέλος της όλης σύνθεσης, αναφέρεται ξανά σε «*άνυδρο κάμπο*». Είναι προφανές λοιπόν ότι δεν μιλάμε εδώ για «έρημη χώρα» ή «ρημαγμένη γη», αλλά για «άγωνα γη». Η αντιπαράθεση ανάμεσα στο έργο της Weston και αυτό του Έλιοτ είναι νομίζω σαφής: Στη δική της «*waste land*» ο Απρίλης είναι ο μήνας που συμβολίζει την αναγέννηση της φύσης, την αρμονία ανάμεσα στις εποχές του χρόνου, ενώ στον Έλιοτ, είναι μια «άγωνα γη», όπου οι

άνθρωποι ζουν σε συνθήκη μοναξιάς και αποξένωσης. Ας μην ξεχνάμε ότι το ποίημα γράφτηκε λίγο μετά τη λήξη του Α' ΠΠ (και σε εποχή κατά την οποία ο Έλιοτ αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα υγείας – είχε κολλήσει την ισπανική γρίπη – και δυσκολίες στον γάμο του), επομένως είναι φυσικό να βλέπει την Ευρώπη, και πιο συγκεκριμένα το Λονδίνο στο οποίο κατοικεί, σαν γη από την οποία έχει «ξεριζωθεί» ο πολιτισμός, η αγάπη και η συντροφικότητα. Αντιλαμβάνομαι ότι ίσως πάρει καιρό μέχρι να συνηθίσουν οι αναγνώστες τον τίτλο που προτείνω, αλλά η δουλειά του μεταφραστή που καταίνεται με ένα έργο τόσο σημαντικό είναι να επιστημαίνει και να διορθώνει λάθη που, για διάφορους λόγους, έχουν επικρατήσει. Με όσα αναφέρω πιο πάνω θεωρώ ότι η επιλογή που έκανα είναι η ενδεδειγμένη και ανταποκρίνεται σε όσα είχε ο Έλιοτ κατά νου όταν τιτλοφόρουσε το ποίημά του *The Waste Land*.

Τι καινούργιο πιστεύετε ότι κομίζει αυτή η μετάφραση σε σχέση με του Σεφέρη; Κάθε εποχή θέλει τις δικές της μεταφράσεις. Το βλέμμα μας πάνω στο έργο του παρελθόντος δεν είναι ίδιο με αυτό των ποιητών που έζησαν πολύ πριν από εμάς. Ωστόσο, ως προς το συγκεκριμένο ποίημα έχουμε κι άλλα προβλήματα. Είναι γνωστό ότι ο Σεφέρης μετέφρασε το ποίημα του Έλιοτ γνωρίζοντας ότι δεν έχει καλή γνώση των Αγγλικών. Στις

15 Απριλίου 1933, όταν καταπιανόταν με το δύσκολο εγχείρημα της μετάφρασης, έγραψε στο ημερολόγιό του: «...*δεν ξέρω όσο θα ήρπε τα αγγλικά και την αγγλική λογοτεχνία... Είναι tour de force να τη μεταφράσει κανείς θα το επιδιώξω όμως*». Όπως σωστά σημειώνει ο Μπερλής σε άρθρο του για το έργο του Έλιοτ, στην *Athens Review of Books*, «*η μετάφραση του Σεφέρη δεν είναι καλή: οποσδήποτε δεν είναι έγκυρη. Υπάρχουν πολλά λάθη, αστοχίες, αγγλισμοί, αλλά και δημοτικιστικές εμμονές*». Ήδη στους πρώτους στίχους της μετάφρασής του έχουμε στραμπουληγμένα ελληνικά: «*Ο Απρίλης*», λέει ο Σεφέρης, «*είναι ο μήνας ο σκληρός γεννώντας μέσ' από την πεθαμένη γη τις πασχαλιές, σμίγοντας θύμψη κι επιθυμία, ταράζοντας με τη βροχή της ανοιξιάς ρίζες σκνές*». Οι μετοχές γεννώντας-σμίγοντας-ταράζοντας (*breeding-mixing-stirring*) δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν στα ελληνικά σε αυτά τα συμφραζόμενα ως αιτιολογικές. Θα πρέπει να αναλυθούν ή να γίνουν ρήματα στον εννεστώτα. Τα λάθη και οι παρανοήσεις του Σεφέρη στη μετάφραση της *Άγωνα γη* απασχόλησαν πολλούς μελετητές. Εκτός από τα λάθη – π.χ. η «*unreal city*» (που επαναλαμβάνεται τρεις φορές) γίνεται «*ανύπαρκτη πολιτεία*», ενώ ο Έλιοτ μιλάει για το Λονδίνο που φυσικά είναι υπαρκτό, αλλά μετά τον Πόλεμο μοιάζει «*εξωπραγματικό*» – και το ύφος στη μετάφραση του Σεφέρη είναι προβληματικό. Είναι γνωστοί και σχολιασμένοι οι παλιοδημοτικοί τύποι του: το *London Bridge* γίνεται Ποφύρι της Λόντρας, η Γαλλίδα Μαρί εξελληνίζεται σε Μαρία, η *Equitone* σε Ισομάτου κι ο *Albert* σε Πάννης. Επίσης, δύο από τους πέντε τίτλους των εννοτήτων είναι λάθος, και στο σημείο του ποιήματός που ο Έλιοτ έξιπνα παρεμβάλλει ένα σονέτο, ο Σεφέρης μεταφράζει χωρίς να λάβει υπ' όψη του τις ομοιοκαταληξίες και την αλλαγή στο μέτρο. Θέλω να πιστεύω ότι η δική μου μετάφραση δικαιώνει το πρωτότυπο (ως προς το περιεχόμενο και το ύφος) και το αποδίδει σε γλώσσα σύγχρονη και δόκιμη.

Δεν σας φόβισε η πρόκληση να μεταφράσετε ένα τόσο διάσημο έργο; Ας μου επιτραπεί να παραθέσω τα λόγια του Μίλτου Φραγκόπουλου, ενός από τους πλέον έγκριτους μεταφραστές της αγγλόφωνης λογοτεχνίας, που υπογράφει το κείμενο του οπισθόφυλλου: «*Θέλει τόλμη ν' αναμετρηθείς με ένα τέτοιο έργο σε ξένη γλώσσα και να το μεταφράσεις. Θέλει αυτοπεποίθηση να συγκριθείς με ένα τόσο εδραιωμένο πρότυπο στη δική σου γλώσσα και να φανεί επαρκής. Θέλει πάνω απ' όλα μόχθο, γιατί κάθε λέξη πολλαπλά αντηχεί κι εύκολα δεν ενδίδει. Θέλει γνώση και μελέτη για να τεκμηριώσεις νέες προτάσεις. Θέλει και αποφασιστικότητα καθώς όλα θα μπορούσαν κι αλλιώς να ειπωθούν. Και, φυσικά, θέλει ταλέντο για να τα συγκεράσεις όλα αυτά και να πηχίσουν σωστά*». Ο Φραγκόπουλος, όπως και άλλοι συγγραφείς και μεταφραστές που διάβασαν τη μετάφρασή μου προσεχτικά, θεωρούν ότι ανταποκρίθηκα με επιτυχία στην πρόκληση αυτή. Όπως και να 'χει όμως η έκδοση της *Άγωνα γη* είναι διγλωσση, ο αναγνώστης θα μπορεί να συγκρίνει τις υπάρχουσες μεταφράσεις και να αξιολογήσει μόνος του το αποτέλεσμα της δικής μου προσπάθειας. Να προσθέσω και κάτι τελευταίο. Μπορεί η μετάφραση του Σεφέρη να είναι πλέον ξεπερασμένη, θα πρέπει ωστόσο να αναγνωρίσουμε ότι πολύ νωρίς κατάλαβε την αξία του ποιήματος του Έλιοτ και μεταφράζοντάς το στα Ελληνικά, μπόλιασε την ελληνική ποίηση με τον αγγλοσαξονικό μοντερνισμό, αλλάζοντας καθοριστικά την πορεία της. Επομένως, συνεχίζουμε να του οφείλουμε πολλά. ●

